

ΣΚΕΨΕΙΣ : ΤΑΞΙΔΕΥΟΝΤΑΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Ἀφιερώνεται στο Γαλλικό Ἴνστιτούτο Ἀθηνῶν,
κέντρο ἀκτινοβολίας τοῦ Γαλλικοῦ πνεύματος
καί πηγή θερμῆς ἀγάπης γιά τήν Ἑλλάδα

[Δημοσιεύομεν κατωτέρω τήν διάλεξιν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς μας Καθηγητοῦ κ. Στρ. Κ. Παπαϊωάννου, εἰς τήν ὁποίαν ὁ ὁμιλητής διετύπωσε μέ τόσον γλαφυρόν καί ἀριστοτεχνικόν τρόπον σκέψεις του φιλοσοφικάς, κοινωνιολογικάς καί αἰσθητικάς περί τῆς Γαλλίας, ἐξ ἀφορμῆς τελευταίας ἐκεῖ ταξιδίου του. Τήν ὁμιλίαν αὐτήν ὁ Διευθυντής μας ἐπανάλαβεν εἰς Πάτρας κατόπιν παρακλήσεως τοῦ Γαλλικοῦ Ἴνστιτούτου Ἀθηνῶν].

Μοῦ φαίνεται πῶς δέν ὑπάρχει ἀμεσώτερη καί αὐθεντικότερη ἔκφραση καί ἀπόδειξη τῆς ψυχῆς μιᾶς Χώρας ἀπό τό ἴδιό της τό τοπίο. Ὅσες φορές ὁ ἄνθρωπος μπόρεσε νά δώσῃ μιάν ἀνώτερη ἔννοια στήν ὑπαρξή του, στίς παράδοξες καί δραματικές περιπέτειές του πάνω στή γῆ, ἡ Ἱστορία, πού δημιούργησε, ἐνσωματώθηκε στό τοπίο, πού τόν ἐξέθρεψε. Ἐτσι θάλεγε κανεῖς πῶς τό «ἦθος», ὁ χαρακτήρας, στή βαθύτερη ἔννοια τοῦ ὄρου, ἐνός δημιουργικοῦ λαοῦ σχηματίζεται καί πλάθεται, ὄχι μονάχα ἀπό τή συμμετοχή αὐτοῦ τοῦ λαοῦ στά πνευματικά ἀγαθά ἀλλά καί ἀπό τήν ἴδια του τή φυσική ὑπαρξή μέσα στό μητρικό τοπίο τοῦ πολιτισμοῦ του.

Ἡ ἐπίδραση αὐτή τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος ἔχει πρωταρχική θέση. Εἶναι ἡ μοναδική στίς πρώτες περιόδους τῆς ἀνθρωπότητος, εἶναι ὁμοῦς εὐκολονόητο πῶς ἡ ἐπίδραση αὐτή ἐλαττώνεται ὅσο προάγεται ἡ ἀνθρωπότητα, ὅσο ἀναφαίνονται νέοι παράγοντες ρυθμιστικοί τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, πού ἀποτελοῦν τό κοινωνικό περιβάλλον. Ὁ ἄνθρωπος καί οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες ὑφίστανται τήν ἐπίδραση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος, ἀλλά βαθμιαῖα χρησιμοποιοῦν τό περιβάλλον καί τό διαμορφώνουν ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες των. Ἐτσι βέβαια μπορούμε νά ποῦμε πῶς ἕνα ἀπό τά χαρακτηριστικά σημεῖα τῆς ἐξελίξεως τῶν ἀνθρώπινων κοινωνιῶν εἶναι ἡ ἐλάττωσις τῆς ἐξωτερικῆς πίεσεως, τοῦ φυσικοῦ δηλαδή περιβάλλοντος, καί ἡ αὐξηση τῆς ἐπιδράσεως τῶν κοινωνικῶν παραγόντων, μέσα στοὺς ὁποίους μιᾶ ἐξέχωρη βέβαια σημασία ἔχει ἡ τεχνική.

Μ' αὐτή τήν ἔννοια ἐπιθυμῶ νά σᾶς μιλήσω γιά τό γαλλικό τοπίο. Ἀπό τή μιᾶ μεριά ἡ Γαλλία βλέπει στό ἄπειρο, ἀτενίζοντας τόν ὠκεανό, ἐνῶ συγχρόνως ἀκουμπάει μέ ἀσφάλεια στήν Εὐρώπη χάρη στίς Ἀλπεις. Ἐνῶ τήν βρέχουν οἱ ἄγριες θάλασσες τοῦ Βορρᾶ, στό Νότο στηρίζεται στή γαλανή Μεσόγειο. Ἐτσι σχηματίζεται ἕνα θαυμαστό μείγμα γεωγραφικῶν ἐπιρροῶν ἀπό τό βορρᾶ ὡς τό Νότο, ἀπό τήν Ἀνατολή ὡς τή Δύση, πού ἐξηγεῖ μιᾶ θαυμαστή ἱστορία 15 αἰῶνων. Σκέπτομαι πῶς δέν ὑπάρχει τίποτα πιό παρηγορητικό γιά μᾶς τοὺς Εὐρωπαίους τοῦ 20οῦ αἰῶνα, πού σπαραζόμαστε καί βασανίζομαστε ἀπό τήν αὐξοῦσα βαρβαρότητα μιᾶς μεταβατικῆς ἐποχῆς, ὅπως εἶναι ἡ δική μας, ἀπ' αὐτό τό

μεγαλειώδες θέαμα τοῦ τοπίου ἀπὸ τῆ Μασσαλία στὸ Παρίσι. Μέσα σ' αὐτὸ εἶναι συνεχῆς, διαρκῆς, πάντοτε ἀνανεούμενη καὶ πάντα ἐπικαιρὴ ἡ παρουσία τῆς Ἱστορίας. «Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀνάμιξη—λέει ὁ André Siegfried—προέρχεται μιὰ ἀξιαγάπητη καὶ δημιουργικὴ διαφοροποίηση, ποὺ δημιούργησε τὴ γαλλικὴ ἐνότητα. Χωρὶς νὰ ὑπάρχη χωριστὴ γαλλικὴ φυλὴ, ὑπάρχει ἓνα ἐνιαῖο Γαλλικὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖο ὀφείλει στοὺς Λατίνους τὴ φωτεινὴ σαφήνεια, στοὺς Κέλτες τὸ ἀρτίστικο πνεῦμα καὶ τὸν ἀτομικισμὸ μέχρι τῆς ἀναρχίας καὶ στοὺς Γερμανοὺς τὴν ὀργανωτικὴ καὶ οἰκοδομικὴ ἰδιοφυία». Σκέπτομαι ὅτι εἶναι μεγάλο μάθημα καὶ θέμα σοβαρότερου στοχασμοῦ αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητας καὶ τῆς συνείσχεως, ποὺ ὑποβάλλει στὸ πνεῦμα ὁ γαλλικὸς πολιτισμὸς, νομίζω περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐθνικὸ πολιτισμὸ τῆς Εὐρώπης.

Ἡ θαυμαστὴ ἰκανότητά τῆς Γαλλίας νὰ μεταδῆναι τὶς ἰδέες τῆς ἔχει τὴν πηγὴ τῆς στὴ θέσῃ τῆς μέσα στὸ κέντρο τῆς Εὐρώπης, στὸ κατάλληλο σημεῖο τῆς ἐνώσεως τῶν ἰσχυρῶν τοῦ Βορρᾶ φυλῶν καὶ τῶν θερμῶν τοῦ Νότου.

Μόνον ποὺ τὸ πλούσιο χωράφι δὲν ἄφησε τοὺς Γάλλους νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἀξία τῆς θάλασσας, νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ θάλασσα θὰ ὑπέτασσε τὴν ξηρὰ, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ Βρετανοὶ, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, μὲ τὸ ξερό τους τὸ τοπίο ἐνωσαν τὴν ἀξία τοῦ ὑγροῦ στοιχείου.

Ἀντίθετο εἶναι τὸ ἑλληνικὸ τοπίο μὲ τὶς ἀπειρες ἀλλὰ καὶ τόσο ποικίλες ὁμορφίες του, μὲ τὶς διαρκεῖς σὲ κάθε βῆμα ἀντιθέσεις του, ὅπου, καθὼς ἔλεγε σωστά ὁ ἑλληνολάτρης Γιαννόπουλος, «παντοῦ φῶς, παντοῦ ἡμέρα, παντοῦ θερπνότης, παντοῦ λιτότης καὶ συμμετρία καὶ εὐρυθμία. παντοῦ εὐγραμμία καὶ εὐστροφία...». «Ὅπως καὶ τὸ γαλλικὸ, ἔτσι καὶ τὸ ἑλληνικὸ τοπίο, ἐξηγεῖ, πολλές φορές, τὴν ἱστορία μας, τοὺς διχασμοὺς καὶ τὰ πάθη μας, τὴν ἔλλειψη ἱστορικῆς συνεχείας, τὴν ἀπουσία ἱστορικῆς μνήμης.

Πραγματικά, αὐτὸς ὁ τόπος—ἡ Γαλλία—πέτυχε νὰ ἀποφύγῃ τὶς μεταπτώσεις, τὶς πολὺ ἀτόμοτες ἐξορμήσεις ἢ παρακμῆς, τὶς ρήξεις καὶ τὶς δεξυότητες ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ προσανατολισμοὺς ποὺ ἀλληλοσυγκρούονται καὶ ποὺ χαρακτηρίζουν τὴν ἐξέλιξη ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Ἐὰν ἡ δημιουργικὴ δυναμικότητά τῆς Ἰσπανίας ἢ τῶν Φλαμανδικῶν τόπων ἐξαντλήθηκε μέσα στοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ τῶν σύγχρονων χρόνων, ἀντίθετα, στὴ Γαλλία γινόμεστε μάρτυρες μιᾶς Ἀναγέννησης ποὺ δὲν ἦτανε πραγματικά παρὰ τὴ ὠρίμανση μορφῶν καὶ εἰδους ζωῆς, ποὺ προϋπήρχαν στοὺς κόλπους τῆς παλιᾶς κοινωνίας. Ἄν ἡ Ἰταλία βυθίστηκε μέσα στὸ χάος τῶν συγκρούσεων, ποὺ προκλήθηκαν ἀπὸ δυνάμεις, τὶς ὁποῖες ἐξαπέλυσε ἡ Ἀναγέννηση, καὶ ποὺ καμιά ἀνώτερη πνευματικὴ ἀρχή, δηλαδὴ καμιά θέληση ἐνότητας καὶ ταυτότητας, δὲν μπόρεσε νὰ κυριαρχήσῃ καὶ νὰ διαπλάσῃ, ἢ ἐποικοδόμησῃ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνότητας τῆς Γαλλίας πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ γιὰ παράδειγμα καὶ σύσταση πρὸς ὄλους μας, ὅσοι ὄνειρευόμεστε τὴν ἐνοποίηση τῆς μεγάλης Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας.

Για νά πραγματοποιηθῆ αὐτὴ ἡ ἐσωτερικὴ πειθαρχία τῶν ἱστορικῶν δημιουργικῶν δυνάμεων — πειθαρχία χωρὶς τὴν ὁποία ἡ ἐνότητα παύει νά εἶναι μιὰ ἀνώτερη συγκεντρωτικὴ πραγματικότητα, μιὰ σωστὴ ταυτότητα πεπρωμένου καὶ γίνεται ἓνα ἀπλὸ ζήτημα κυριαρχίας καὶ βαναυσης δυνάμεως — ἡ Γαλλία δὲν εἶχεν ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ τὴ βίαιη ἀντίδραση τοῦ πουριτανισμοῦ ἐναντία στοῦ ξεχείλισμα τῆς Ἑλισαβετιανῆς ζωτικότητος, οὔτε ἀπὸ τὴν ὑποδουλωτικὴν ἰδέαν τῆς τυφλῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος, ποῦ συνέθλιψε τὴν περίφημην διανοητικὴν ἐξόρμησιν εἰς τὴν Γερμανίαν ἐνὸς αἰῶνα μεγάλης Μουσικῆς, μεγάλης Φιλοσοφίας καὶ μεγάλης Ποιήσεως, ποῦ τὸν διαδέχτηκε ἡ μαύρη ἐποχὴ τοῦ Χίτλερ καὶ τῆς Γκεσταπὸ.

Στὴ Γαλλίαν, αὐτὴ ἡ διανοητικὴ καὶ λυτρωτικὴ καλλιέργεια δὲν ὑπῆρξε τὸ ἔργον μιᾶς ἐκλεκτῆς ομάδας διανοουμένων, ποῦ ἔμειναν ξένοι πρὸς τὴν πραγματικὴν ζωὴν ἐνὸς λαοῦ καὶ, ποῦ τὸ εὐθραυστόν ἔργον τῆς θὰ μπορούσε νά σαρώσῃ μέσα σὲ λίγα χρόνια μιὰ ἐπιδέξια προπαγάνδα καὶ ἓνα καλὰ ὁργανωμένο ἀστυνομικὸ σύστημα. «Ἡ Ἐλευθερία δὲν πρέπει νά νῆται μέσα σ' ἓνα βιβλίον», ἔλεγε ὁ Saint-Just, «πρέπει νά νῆται μέσα στοῦ λαοῦ καὶ νά γίνεται πράξις».

Καὶ πραγματικὰ, αὐτὴ ἡ οὐσιαστικὴ καλλιέργεια ὑπῆρξε εἰς τὴν Γαλλίαν μιὰ ἰδέα-δύναμις, ἱστορικὰ ἐνεργὸς καὶ δημιουργικὴ, ποῦ ὕψωσε τὸν λαὸν τῆς Γαλλίας εἰς τὴν κορυφὴν τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς πολιτικῆς εὐθύνης. «Ἐλευθερία: ἀνθρώπινον χρῶμα», ἔλεγε ὁ André Breton. Ἡ παρουσία αὐτῆς τῆς ἰδέας μέσα εἰς τὴν ἀληθινὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ ἦταν ἡ δύναμις ποῦ ἔδωκε π.χ. εἰς τὴν τέσσαρην γαλλικὴν Ἐπαναστάσιν ἀνάμεσα εἰς τὰς 1789 καὶ 1871 ἓνα ἀνθρώπινον καὶ παγκόσμιον περιεχόμενον, ποῦ ἀπαντᾷμε σπάνιὰ ὕστερα ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ Περικλέους.

Γιατί αὐτὴ ἡ ἐνότητα καὶ αὐτὴ ἡ συνέχεια δὲν ὑπῆρξαν τὸ ἔργον ἐνὸς συντηρητικοῦ συστήματος παραδόσεων, μιᾶς κάστας σοφῶν καὶ μανδαρινῶν, πάνω εἰς τὸ ὅποῖον θὰ ἔσπαζε κάθε ἐπαναστατικὴ ὀρμὴ, κάθε ἐπιθυμία νέων χώρων, ἡ δραματικὴ ἔντασις καὶ οἱ ἀλληλοσυγκρουόμεναι τάσεις ποῦ χαρακτηρίζουσι τοὺς δημιουργοὺς λαοῦ. Εἶναι ἀδύνατον νά κατανοήσῃ κανεὶς καὶ νά ἐκτιμήσῃ εἰς τὴν πραγματικὴν διαστάσιν τοὺς τῆν ἐνότητα καὶ τὴν γαλλικὴν πειθαρχίαν, ἐφ' ὅσον δὲν θέλει νά βλέπῃ μὲ ἐπιμονὴν εἰς τὸ βάθος τοῦ ἡρεμοῦ αὐτοῦ πίνακα τὰ βασανὰ καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ἐπαναστατικῶν μαζῶν, τὸ ἀνανεωτικὸν ἔργον τῆς πρωτοπορίας τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας, τῶν πρώτων σοσιαλιστῶν, τῶν σύγχρονων ποιητῶν καὶ ζωγράφων, τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν ἐξέγερσιν φυσιογνωμιῶν ἐξαιρετικῶν ἀνθρώπων, ὡς τοῦ Villon, τοῦ Pascal, τοῦ Saint-Just, τοῦ Fourier, τοῦ Nerval, τοῦ Beaudelaire, τοῦ Rimbaud ἢ τοῦ Malraux.

Ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ δυνάμεις ποῦ ἔκαναν δυνατὴν τὴν ὑπάρξιν μιᾶς τέτοιας ἐνότητος καὶ μιᾶς τέτοιας συνέχειας ἀνάμεσα εἰς τὴν ἀναστασιατικὴν μεταμορφώσιν; Οὐμανισμός, παγκοσμιότητα, διηνεκὴς ἐπαφὴ τῆς ἡγεσίας μὲ τὸν λαόν. Ἴδου κατὰ τὴν γνώμην μου τὰ βασικὰ μέλη αὐτῆς τῆς θαυμαστῆς συμφωνίας. Καὶ ἐδῶ σᾶς προσκαλῶ νά παρακολουθήσῃτε τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν τῶν δυνάμεων εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ γαλλικοῦ τοπίου.

*
* *

Ἀποβιβαζόμεθα στή Μασσαλία σ' αὐτὸ τὸ παλαιὸ γαλατο ἑλληνο-ρωμαϊκὸ λιμάνι, πού ὑπῆρξε ἕνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα κέντρα τοῦ ἑλληνο-λατινικοῦ πολιτισμοῦ, πού πιά ἔσβηνε μέσα στή βαρβαρότητα. Ἄς κοιτάξουμε τὸ προβηγκιανὸ αὐτὸ τοπίο, τὸ σχεδὸν ἑλληνικὸ, ὀργωμένο ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὲς καὶ τὸ χριστιανισμό, ὅπου οἱ ἀρένες καὶ οἱ ρωμαϊκὲς ἀψίδες θριάμβου γειτόνευαν τόσο μὲ τὶς ἀφηρημένες παραστάσεις τῆς βάρβαρης διακοσμῆσεως τῶν ἀνατολικῶν τεράτων, ὅσο καὶ τὸ μεγαλόπρεπο τῶν βυζαντινῶν Παντοκράτορων καὶ τὸ δέος τῶν συριακῶν ἀποκαλύψεων. Μόνο μὲ ἀφθαστες δυσκολίες μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε τὶς ὑποχθόνιες δυνάμεις, πού ἐπὶ αἰῶνες σωρεύονταν στὰ βάθη αὐτοῦ τοῦ τοπίου, πού βρίσκεται ἀνάμεσα στὰ καταλανικὰ μοναστήρια καὶ τὸ Languedoc καὶ ἀπ' τὶς ὁποῖες ξεπήδησε, γύρω στὰ 1000 μ.Χ., ἡ τραγικὴ θεώρηση τοῦ Σύμπαντος, μιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἔξω ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀντίληψη τοῦ κόσμου. Ἡ πρώτη συνειδητοποίηση τῆς Δύσεως γίνεται πάνω στοὺς ρομανικοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς τοῦ Languedoc, μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα Ἱεροῦ Τρόμου, στὸ ὄραμα τοῦ Χριστοῦ δικαστῆ καὶ τιμωροῦ, πού ἰδρύει τὸ βασίλειό του πάνω στὴν καταστροφὴ τοῦ Σύμπαντος καὶ στὴ τιμωρία τῶν ἀμαρτωλῶν καὶ ὄχι στὴν Ἀγάπη πού δίδαξε ὁ γλυκὺς Ναζωραῖος.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ὄραμα, πού ὑπῆρξεν ἕνα εἶδος συλλογικοῦ ἐφιάλτη, ὁ ἄνθρωπος—χάνοντας τὴν ὄντοτήτά του καὶ ὑπόταγμένος στὸ Διουσιακὸ νόμο τῶν μεταμορφώσεων, πού ἀκατάπαυτα δημιουργεῖ, καταστρέφει καὶ ἀνοικοδομεῖ αὐτὸ τὸ Σύμπαν—χάνεται μέσα στὰ τέρατα πού τὸν ἀπειλοῦν καὶ γίνεται καὶ αὐτὸς τέρας μὲ τὴ σειρά του. Ἀπὸ τοὺς κόλπους αὐτοῦ τοῦ ἐκμηδενισμένου κόσμου ἀναπηδαῖ ὁ γοτθικὸς οὐμανισμὸς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πού, 18 αἰῶνες πρωτίτερα, ὁ Ἀπόλλωνας ὀρθώθηκε πάνω στὸ ἀέτωμα τῆς Ὀλυμπίας γαλήνιος, φωτεινός, νομοθέτης ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὴν πάλη τῶν τεράτων καὶ τῶν καταστρεπτικῶν δυνάμεων τοῦ Πεπρωμένου. Ἡ γοτθικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, ἀποκαλύπτεται εἰδικὰ γαλλικὴ ἀπ' τὴ λογικὴ τῆς, τὴν παγκοσμιότητά τῆς καὶ τὸν ἰδεαλισμὸ τῆς, πού κάνοντας παιχνίδι τοὺς νόμους τῆς βαρύτητας, ἀπολήγει στὴν μεγάλη μουσικὴ τῶν καθεδρικῶν ναῶν τοῦ Παρισιοῦ, τῆς Chartres τῆς Reims ἢ τῆς Amiens, σ' αὐτὴ τὴν flèche irréprochable, πού εἶναι, ὅπως λέει ὁ Peguy, «*reine mystérieuse cette pointe là bas, plus haut que tous les Saints, plus haut que tous les Rois*».

Οἱ ναοὶ φτάνανε, ἀλήθεια, σὲ ὕψος ἀγνῆς ὁμορφίᾳς, ἀληθινῆς ἐξαυλώσεως. Κάθε ἔργο τέχνης ἦτανε μιὰ μυστικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸ Θεό. Καὶ σκέπτομαι πὼς ὅλα αὐτὰ τὰ τεράστια ἔργα τέχνης εἶναι πραγματικὰ ἕνα περίεργο κρᾶμα συντεχνισμοῦ, πατριωτισμοῦ καὶ θρησκευτικότητας. Γι' αὐτὸ δὲν μ' ἐκπλήσσει τὸ φαινόμενο τῆς Jeanne d'Arc, πού εἶναι τὸ ὠραιότερο καὶ ἀγνότερο σύμβολο τοῦ πατριωτισμοῦ συνδυασμένου μὲ θρησκευτικότητα. Γι' αὐτὸ ἀκόμα νιώθω πὼς, μέσα σὲ μιὰ τέτοια ἐποχῇ,

ὁ Ἅγιος Θωμᾶς ὁ Ἀκουϊνάτος μποροῦσε νὰ διακηρύσσει ὅτι «ἡ ἀτομικὴ περιουσία ὑπάρχει μόνο γιὰ τὸ καλὸ τῆς κοινότητος».

Αὐτὴ ἡ ἀνθρωποποίηση τοῦ κόσμου πηγαίνει συντροφικὰ καὶ μάλιστα προϋποθέτει τὴν ἀνθρωποποίηση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ποὺ χαρακτηρίζει τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴ ἀστικὴ τάξη, τὴ χειραφέτηση τῶν πόλεων καὶ τὸν ἐρχομὸ τῆς Δημοκρατίας. Ἔτσι, ὅσο προχωροῦμε πρὸς τὸ Βορρᾶ, τὸ τοπίο μεταβάλλεται. Τὴ μοναξιά τοῦ ἀνθρώπου μπροστὰ στὴ φύση διαδέχεται ἡ ἐπίμονη προσπάθεια τοῦ χωρικοῦ τῶν πλούσιων πεδιάδων τῆς Bourgogne γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς Φύσεως. Στὸ Vezelay θὰ βροῦμε ἕνα ρομανικὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ ἐπιρρασμένο ἀπ' τὴν ποιότητα τῆς ζωῆς, τὴν εἰκόνα τῶν ἀγροτικῶν ἐργασιῶν, σ' ἔκφραση ὅμως ποὺ μένει ἀκόμη ἀποκαλυπτικὴ καὶ τραγικὴ.

Αὐτὸ τὸ ρῆγμα μέσα στὸ τραγικὸ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δίδουμε τὴν ἀπελευθερωτικὴ ἐνεργητικότητα, οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ, ποὺ ξετυλιγόταν ἀνάμεσα στὸν 10ον καὶ 13ον αἰῶνα πρὸς τὸν Βορρᾶ. Καὶ ἰδοὺ ὅτι στὸ Παρίσι, στὴ Reims ἢ στὴν Amiens ξεπετιέται ἕνας λαὸς ἐλεύθερος, μὲ ἀγάλματα, ποὺ ἐκφράζουν, ὅπως στὴν Ἑλλάδα τοῦ 5ου αἰῶνα, τὴν ἀρμονία καὶ τὴν εὐγένεια, ἐξιδανικευμένα σὰν τοὺς Ἑλληνες Θεοὺς, ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια μιᾶς πνευματικότητος ἐμπλουτισμένης ἀπ' τὴν χριστιανικὴ διδασχὴ χίλιων καὶ πάνω χρόνων. Τὸ χαμόγελο τῶν ἀγγέλων τῆς Reims συναντοῦσε στὴν Ἰταλία τὸ χαμόγελο τῶν ἐλλήνων ἀθλητῶν, ποὺ ξανάφερναν στὴ ζωὴ. Ἡ ὁμορφιά ἀπέβαινε νικητρία στὴν πάλη τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀγγέλου. Ἔτσι ἡ Γαλλία πέρασε στὴν Ἀναγέννηση καὶ στὸν κλασικισμὸ σὰν τὸν ὄριμο ἄνδρα, ποὺ ἐπιβάλλει τὸν νόμο του στὸ χάος τῶν δυνάμεων ποὺ κλείνει μέσα του.

Ἡ Γαλλία ἀπόκτησε τὴ δική της καθαρὴ φυσιογνωμία μέσα σ' ἕνα ριζικὸ ξεπέρασμα τοῦ ἀποκαλυπτικοῦ Τρόμου, μέσα στὴ κατάφαση τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀνθρώπινο, μέσα στὴ πειθαρχημένη πληρότητα ποὺ βρίσκεται τόσο μέσα στὸν καρτεσιανὸ συλλογισμὸ καὶ στὴ ρακίνοια τραγωδία, ὅσο καὶ στὸ χαρακτῆρα τῶν γαλλικῶν ἐπαναστάσεων ἢ στὴν ἐπαναστατημένη κραυγὴ ἐνὸς Rimbaud. Ἀπὸ τότε ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξέλιξη τῆς Γαλλίας δείχνει μιὰ τέτοια ἐπιβολὴ τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸ ἴδιο τὸ «γίγνεσθαι», κλείνει μέσα της μιὰ τέτοια λογικὴ ὁμορφιά, μιὰ τέτοια σταθερότητα καὶ μιὰ τέτοια ρώμη, ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ τὴν συγκρίνει μὲ τὴν ἀνάπτυξη ἐνὸς καθαροῦ συλλογισμοῦ.

Περνώντας τὰ πλούσια χωράφια, καταλαβαίνω πόσον ὀρθὴ ἦταν ἡ πίστη τοῦ μεγάλου βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας, τοῦ Ἐρρίκου Δ', ὅταν αὐτός, μὲ ξεσχισμένο ποικάμισο καὶ μὲ ἀδειανὸ τὸ τσουκάλι, πίστευε στὴ Γαλλικὴ γῆ καὶ στὸ Γαλλικὸ λαό, στὴ Γαλλία, τὴν «terrible par les forces qu'elle tire d'un sol infatigable», ποὺ λέει ὁ ποιητῆς, ἀρκεῖ νὰ ἀντιλαμβάνονταν ὅλοι ὅτι «εἶναι Γάλλοι καὶ πρέπει νὰ ὁμονοήσουν μὲ ἀγάπη καὶ λογικὴ, γιὰτὶ ἡ σφαγὴ τῶν ἀντιπάλων δὲν εἶναι λύση, προπάντων δταν τὸ ἀποκεφαλισμένο κορμὶ ἔχει χιλιάδες ἀνταλλακτικὰ κεφάλια». Κρίμα ποὺ ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες δὲ μάθαμε τὴ διδακτικὴ ἱστορία τοῦ «μεγάλου

βασιλιά» και δοθήκαμε στον έμφύλιο πόλεμο, έξυπηρετώντας τους έχθρους της Πατρίδας. Κάναμε σύμβολο τὸ «μαχαίρι», γιὰ νὰ χάσουμε τὴν εἰρήνη, ἐνῶ κερδίσαμε τὸν πόλεμο. Κρίμα πὸ δὲν μελετήσαμε τὴ Γαλλικὴ ἱστορία, γιὰ νὰ ἴδουμε σὲ τί ὄλεθρο ὀδηγεῖ τὸ κομματικὸ πάθος, πὸ ἐπέτρεπε στὸν καλύτερο οὐγενότο νὰ προτιμᾷ γιὰ βασιλιά, ἀντὶ γιὰ τὸν καλύτερο γάλλο καθολικὸ, τὸν χειρότερο ἄγγλο προτεστάντη, ὅπως ἐπέτρεπε σὲ κάθε φανατικὸ καθολικὸ νὰ ὑπερηφανεύεται γιὰ τὴ νύχτα τοῦ Ἁγίου Βαρθολομαίου.

Τὶ ὠραίες μορφές στὸς 15 αἰῶνες τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τὸν Κλόβις ὡς τὰ σήμερα, ἀπὸ τὸν Πέτρο τὸν ἐρημίτη ὡς τὴν Ἰωάννα, τὴν Αὐρηλιανὴ Παρθένο, ἀπὸ τὴν Ἁγία Γενεβιέβη ὡς τὴν Ἁγία Τερέζα, ἀπὸ τὸν μεγάλο αὐτὸν ἀσὶτ, τὸν Jean Coeur, ὡς τὸν Σουλὺ καὶ τὸν Κολμπέρ, ἀπὸ τὸν Λουδοβίκο, τὸν ἱππότη βασιλιά, τὸ φίλο τοῦ λαοῦ, ὡς τὸν Ἑρρίκο τὸν Δ', ἀπὸ τὸν Ἀβελάρδο ὡς τὸν Saint Thomas d'Acquin, ἀπὸ τὸν Ρονσάρ ὡς τοὺς κλασικοὺς, ἀπὸ τὸν ἱππότη καὶ τὸν gentilhomme, ἀπὸ τὸν ἐπαναστᾶτη τοῦ 93, ἀπὸ τὸν Vercingétorix ὡς τὸν Φραγκσκο Α', πὸ ἔγραψε περήφανα «τὸ κορμί νικημένο μὰ ἡ ψυχὴ εἶναι ὀρθή», ἀπὸ τὸν Richelieu, πὸ διακήρυσσε πὼς δὲν εἶχε προσωπικοὺς ἐχθροὺς ἀλλὰ θεωροῦσε προσωπικὸ τοῦ ἐχθροῦ κάθε ἐχθρὸ τῆς Γαλλίας, ὡς τὸν Rabelais, πὸ τὰ μάτια τοῦ ἀντίκριζαν τὸ φῶς μέσα στὸ πηχτὸ σκοτάδι τῆς νύχτας τῆς ἐποχῆς του. Ἀλλὰ καὶ πόσες ἀθλιότητες, ἀπὸ τὸν στρατάρχη de Bourbon, πὸ πρόδωσε τὸν βασιλιά του καὶ τὴ Γαλλία ὡς τὴ Fronde καὶ τοὺς ἐπιγρές τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Κρίμα πὸ δὲ μάθαμε αὐτὲς τὶς μαύρες σελίδες τῆς Γαλλικῆς ἱστορίας κατὰ τὸν πόλεμο τῆς Γαλλίας κατὰ τῶν Ἀγγλῶν ἢ τῶν Ἰσπανῶν, γιὰ νὰ ἴδουμε πὸ ὀδηγεῖ ἡ συνεργασία μὲ τὸν ἐχθρὸ γιὰ χάρη τοῦ ταξικοῦ συμφέροντος, γιὰ χάρη τοῦ κομματικοῦ πάθους!

Ἄλλες οἱ ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς δυνάμεις συγκλίνουν πρὸς ἓνα μοναδικὸ καὶ συγκεντρωτικὸ σκοπὸ. Ὑστερ' ἀπὸ τὸ ἀνέβασμα στὸ θρόνο τοῦ Ἑρρίκου Δ' παρακολουθοῦμε μιὰ διαδοχὴ σχεδὸν ἀδιάκοπη μεγάλων ὑπουργῶν, πὸ στηρίζονται πάνω σὲ μιὰ μπουρζουαζία, μὲ συνείδηση τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ρόλου, σὲ μιὰ ἀριστοκρατία πὸ ἔτεινε στὸ ξαναζωντανεμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἰδεώδους τῆς prud' homie, πάνω σὲ βάσεις ἀπόλυτα νέες, σ' ἓνα γαλλικανὸ κληρο, πὸ διαπλασμένος ἀπὸ τὸν Bossuet θὰ ἔδινε ἓνα ἰδεολογικὸ στήριγμα στὴν ἐνότητα τοῦ βασιλείου.

Τὸ γαλλικὸ πνεῦμα πειθαρχεῖται, ἀκολουθώντας τὶς ἴδιες ἀρχές. Ἀφοῦ δέχτηκε ἀδιάφορα κάθε εἰσφορὰ τῆς Ἀναγέννησης, τοῦ Rabelais καθὼς καὶ τοῦ Ronsard, τὶς ξαναμοίρασε σὲ μιὰ ὠραία κατάταξη, ἀκολουθώντας ἓνα ἰδεώδες μεγαλείου καὶ μιὰ ἀνάγκη διαύγειας πὸ θᾶναι τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ μεγάλου αἰῶνα. Οἱ πύργοι τῆς Loire ὠχριοῦν τώρα μπροστὰ στὶς Versailles, ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Ronsard δίνει τὸ προβάδισμα στὸν Racine. Ὁ κλασικισμὸς ἀνταποκρίνεται τόσο καλὰ στὶς μυστικὲς τάσεις τοῦ γαλλικοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὥστε, παρὰ τοὺς μεταγενέστερους ρομαντικοὺς θορόβους, ποτὲ πιά δὲ θὰ τὸν ἀποβάλλη ὀλοκληρωτικά. Μπο-

ρεϊ κανείς να πάρη ένα μεγάλο μάθημα από τη μονιμότητα αυτή του κλασικισμού στη Γαλλία.

Οί κλασικοί, παράλληλα με την απόλυτη μοναρχία, παίζανε το ρόλο των μεγάλων «συγκεντρωτών των γαλλικών γαιών». Σφυρηλάτησαν μια έθνική γλώσσα και ένα σύστημα ζωτικών αξιών, που μέσα σ' αυτό ή έθνική ψυχή, μόλις ξύπνησε, κατώρθωσε να βρῆ τους πιό αόθηντικούς της πόθους. Δέν υπάρχει, — μάλιστα για μᾶς τους Έλληνες που αίσθανόμαστε τις συνέπειες τῆς γλωσσικῆς ἀναρχίας που ζοῦμε — τίποτα τό πιό θαυμαστό και τό πιό ἐκπληκτικό ἀπό τῆ διαμόρφωση και τὴν ὠρίμανση τῆς γαλλικῆς γλώσσας. Ἡ γαλλικὴ εἶναι μιὰ γλώσσα ὄχι μόνο κλασικὴ ἀπ' τὴν πειθαρχημένη και αὐστηρὴ τῆς μορφῆς, μὰ και ἀπὸ τό περιεχόμενο που ἔχει ἐκφράσει. Καί αὐτό μᾶς δίνει τὴν ζωτικὴ ὄψη τοῦ γαλλικοῦ κλασικισμοῦ. Ὡς ζωτικὴ θέση, ὁ κλασικισμὸς στὴ Γαλλία ἐκδηλώνεται μέσα στὴ χαρὰ που προκαλεῖ τό ἀντικείμενο, ἀπὸ τό γεγονός ὅτι τοῦτο εἶναι ὄρατό, εἶναι δυνατόν νὰ τό πιάση κανείς στὴν κλίμακα τοῦ ἀνθρώπου. Δέν υπάρχει πιὰ νοσταλγικὴ ἐπιθυμία, οὔτε ὑπεροχὴ μὲς στὸν ἔρωτα, ἀλλὰ κτήση τοῦ ἀντικειμένου και αὐτοευλάβεια. Δέν υπάρχει ἀγωνιώδες προαίσημα και ἀναζήτηση ἀλλὰ τό βλέμμα που ἀγκαλιάζει και ἡ χειρονομία που σφίγγει, ἡ χαρὰ που προκαλεῖται ἀπὸ τις μορφές, ἡ καθαρὸτητα τῶν ἀναλογιῶν, ἡ γαλήνια μορφή που κάνει τό ἐσωτερικὸ ἐντελῶς ὄρατό.

Τὸ ἤρεμο και ἤμερο, τό εὐγενικὸ και ἐνιαῖο γαλλικὸ τοπίο ἐξηγεῖ, νομίζω, τὴν ἐνότητα και τὴν καθαρὸτητα τῆς γλώσσας, ὅπως τό ἑλληνικὸ τοπίο μὲ τὰ βουνά, τὰ λαγκάδια και τὰ νησιά, ἐξηγεῖ ἴσως τό γλωσσικὸ μᾶς δράμα.

Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια, ἡ συνάντηση τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητας και τῆς γενεᾶς τοῦ Ρακίνα δέν ὑπῆρξε τυχαία: Ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἓνα ἄριστο ὑπόδειγμα ἀπὸ καθαρὰ εἶδη λόγου, ἀπὸ ἀνθρωπινὰ ἐρμηνευόμενους μύθους και ἀπ' τό μεγάλο ὕφος αὐτῆς τῆς φυσικῆς ἀνθρωπιᾶς, γυμνῆς, τυπικῆς και παγκόσμιας. Αὐτὴ ἡ μέριμνα τῆς παγκοσμιοῦτητας γίνεται συγκεκριμμένη μέσα στις δύο σταθερὲς τάσεις τῆς γαλλικῆς διανοητικῆς καλλιέργειας: Στὸν ὀρθολογισμὸ και στὴν ἀλληλοδιεισδυση τῆς ἡγεσίας και τοῦ λαοῦ. Εἶναι φυσικὸ νὰ θυμᾶμαι αὐτὴ τὴ στιγμή τὴν ἠρωικὴ και ἐπαναστατικὴ, γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς, φράση τοῦ d' Aubigné «ὄχι, τό ἐλάττωμα δέν εἶναι ἡ Μητέρα τῆς Ἐπιστήμης, ὄχι, ἡ Ἀλήθεια δέν εἶναι ἡ θυγατέρα τῆς ἀγνοίας». Εἶτε πρόκειται γιὰ τὸν Bossuet, εἶτε γιὰ τὸν Voltaire, εἶτε γιὰ τὸν Saint-Just, τό γαλλικὸ πνεῦμα, ἀκολουθώντας τοὺς καρτεσιανοὺς τρόπους, που ἀποτελοῦν τὴν ἐσώτατη οὐσία του, ἀπλοποιεῖ, γιὰ νὰ γίνη καλύτερα νοητὸ και γιὰ νὰ ἐξουσιάση μὲ ἀσφάλεια τό πραγματικὸ τό ξαναφέρνει δηλαδὴ αὐτεπάγγελτα στὴ γενικώτατή του ὄψη.

«Ἀπὸ τὴν Πραγματεία τῆς Μεθόδου», που εἶναι σὰν ἡ δῆλωση τῶν δικαιωμάτων τῆς Λογικῆς, ὡς τὴν Διακήρυξη τῶν «Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου», που εἶναι λίγο πολὺ ἡ πολιτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ καρτεσιανισμοῦ, τό γαλλικὸ πνεῦμα θεσμοθετεῖ μέσα σὲ παγκόσμια κλίμακα.

Μιὰ τέτοια στάση, ὑπερβολικὰ ἀπλοποιημένη, θὰ δυσκολευθῆ νὰ

εισδύση στή ψυχολογία τῶν γειτονικῶν ἔθνῶν ἢ νά παλαίψη ἀντίκρου στό ἄλογο στοιχεῖο πού εἶναι συνυφασμένο μέ τή συλλογική ψυχή. Ἡ τραγική μοῖρα τοῦ Saint-Just, τοῦ Napoléon, τῶν Communards τοῦ 1871, τοῦ Jaurès καί τοῦ Léon Blum, τήν παραμονή τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων, μαρτυροῦν τοῦτο χαρακτηριστικότερα. Αὐτή ἡ ὀρθολογιστική αἰσιοδοξία, δηλαδή αὐτή ἡ ἐνεργός ἐμπιστοσύνη στόν ἄνθρωπο, εἶναι ἕνα ἀπό τὰ ὠραιότερα καί σταθερότερα χαρακτηριστικά τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος. Ἄς σκεφθοῦμε τή γαλλική ἐποποιία ἀνάμεσα στό II ἔτος καί στή μάχη τοῦ Austerlitz καί ἄς συλλογισθοῦμε σέ ποιά νύχτα ἄλλοι κατακτητές, κάτω ἀπό τὰ μάτια μας, βύθισαν τόν κόσμο. Ἀπό τὸ ἕνα μέρος ὑπάρχει τὸ μυστικό κύπελλο τοῦ Graal—γιὰ νά ξαναθυμηθοῦμε αὐτὸ τὸ παλιό κελτικό σύμβολο—τὸ κύπελλο τῆς παγκόσμιας ἀδελφότητος, καί ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ ξίφος τοῦ Siegfried καί τὸ ὄνειρο μιᾶς ἀφηρημένης παγκοσμιότητος, στηριγμένης πάνω στή δύναμη. Αὐτὴ ἡ ἐπιτακτικὴ ἐπιθυμία φιλίας καί κοινότητος εἶναι ἐκεῖνη πού ἐμπύχωσε τίς μάζες τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καί τίς ἔφερε στό ὕψος τῶν μαχητῶν τοῦ Valmy καί τοῦ Fleurus. Μὲ πόση ἀνθρωπιὰ καί μὲ πόση δίκαιη ὑπερηφάνεια ὁ Bossuet κήρυξε, στό περίφημο λόγο του γιὰ τὸν πρίγκηπα Condé, «Μακριὰ ἀπὸ μᾶς οἱ ἥρωες πού δὲν ἔχουν πρῶτα ἀπ' ὄλα τὴν ἀνθρωπιὰ γιὰ σύμβολο».

*
**

Τὸ αὐτοκίνητο μὲ φέρνει στὴν πλατεῖα τῆς Lisieux, ὅπου ὀρθώνεται κακόσχημος, ἐπιβλητικὸς καί καλαισθητικὰ ἀνυπόφορος, ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Τερέζας, τῆς ἀπλῆς, καί γλυκιᾶς αὐτῆς κοπέλας, πού οἱ Γάλλοι καί ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀνακήρυξαν ἅγια στὰ τελευταῖα αὐτὰ χρόνια, ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἀγγελικὴ τῆς καλοσύνη καί τὴν ὑποδειγματικὴ ἀπλότητα τῆς ζωῆς τῆς. Καί σκέπτομαι πόσο ὀξύμωρο εἶναι τὸ σχῆμα ἀνάμεσα στόν ἐκλεκτὸν αὐτὸν ἄνθρωπο, τὴν Ἁγία Τερέζα, καί στό οἰκοδόμημα πού ἔστησαν πιστοὶ ἀπ' ὄλο τὸν κόσμο, λευκοὶ καί ἔγχρωμοι, γιὰ τὴ λατρεία τῆς. Καί σκέπτομαι ἀκόμα πόσο ἀλλιώτικη πρέπει νά εἶναι ἡ πίστη τῶν σύγχρονων οἰκοδόμων αὐτοῦ τοῦ κακόσχημου ναοῦ ἀπὸ τὴν πίστη τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων πού μᾶς ἔδωκαν αὐτοὺς τοὺς ἀποπνευματοποιημένους ναοὺς τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων καί τῆς Σάρτρ.

Θυμᾶμαι, αὐτὴ τὴ στιγμή, τὴν βαθιὰ ἐκπληξη τοῦ παπᾶ, ὅταν τὸν ρώτησα ἂν ξέρη πῶς ὑπάρχει σὲ κάποια γωνιὰ τῆς γῆς ἕνας μικρὸς σὲ χῶρο καί μέγας σὲ δόξα τόπος πού καλεῖται Ἑλλάδα. «Μὰ βέβαια—μοῦ ἀποκρίθη— ποῖός δὲν ξέρει τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ἀισχύλου, τοῦ Σωκράτη καί τοῦ Περικλή, τὴν Ἑλλάδα τοῦ Μαραθῶνα καί τῆς Σαλαμίνας». "Ὡ! τοῦ ἀπάντησα, στὴν ἴδια αὐτὴ Χώρα ὑπάρχει ἕνας μικρὸς σὲ ἀριθμὸ Λαός, πού ἔδωσε τὴν πρώτη χαρὰ τῆς πρώτης νίκης στόν τελευταῖο πόλεμο στοὺς ἐλεύθερους, μὰ δουλωμένους κάτω ἀπὸ τὴ βάρβαρη δύναμη, Λαούς. Τὸ ξέρετε, ἅγιέ μου πατέρα; Ξέρετε πῶς γι' αὐτὸ ὁ μικρὸς αὐτὸς Λαός ἔδωσε θυσία τὰ ὀκτῶ ἑκατοστὰ τοῦ πληθυσμοῦ του, παλεύοντας γιὰ τὴ Λευτεριά του καί γιὰ τὴ Λευτεριά ὅλου τοῦ κόσμου; Μοῦ ἀποκρίνεται ἐκπληκτικὸς καί

λίγο φοβισμένος «καί ποιός ἄνθρωπος πού ὑπέφερε ἀπό τὸ νατισμὸ καί τὸ φασισμὸ δὲν τὸ ξέρει αὐτό». Τότε — τοῦ εἶπα — γιατί μέσα σ' αὐτὸ τὸν ναὸ ἔχετε στήσει στὸ πιὸ ἐπιφανὲς σημεῖο τὶς σημαῖες ὄλων τῶν συμμάχων, ἀκόμη καί ἐκεῖνων πού κέρδισαν ἀπὸ τὶς θυσίες τῶν ἄλλων καί δὲν ἔχετε στήσει πρώτη ἀπ' ὅλες τὴν Ἑλληνικὴ σημαία, πού ὠδηγοῦσε καί ἐνέπνεε ἐκεῖνους πού ἀγωνίσθηκαν νὰ κρατήσουν τὶς νέες Θερμοπύλες, ἐκεῖνους πού ἀναδείχθηκαν στὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀντιστάσεως πρὸ μεγάλοι καί ἀπὸ τοὺς Μαραθωνομάχους καί ἀπὸ τοὺς Σαλαμινομάχους ;

Ἔσκυψε τὸ κεφάλι, ντροπιασμένος καί λυπημένος, ὁ ἀγαθὸς παπᾶς. «Δὲν μᾶς ἔστειλαν τὴν Ἑλληνικὴ σημαία» μοῦ ἀποκρίθη. «Δὲν ξέρω ποιός εἶναι ὁ ὑπεύθυνος, τοῦ ἀπαντῶ, ἀλλὰ ὀφείλετε νὰ τὴ ζητήσετε. Δὲν εἶναι μόνο χρέος σας, εἶναι τιμὴ σας».

Τὸ ὁμολογῶ πῶς μοῦ κάνει κακὸ τὸ μεγαλόπρεπο καί κακόγουστο τοῦτο οἰκοδόμημα μέσα στὴν καταστρεμμένη αὐτὴ ἀπὸ τὶς μάχες πόλη. Ἡ ψυχὴ ἀναζητᾶει τὴ γαλήνη καί τὴν ἀνάταση μέσα στὸ θεῖο χαμόγελο τοῦ ἀγγέλου τῆς cathédrale τῆς Reims, στὴν ἀνάμνηση αὐτοῦ τοῦ «θαύματος» τῶν νεώτερων χρόνων, πού εἶναι ὄλα τὰ κτίσματα μαζί στὸν περιεργον αὐτὸ βράχο τοῦ Mont Saint - Michel, αὐτὸν τὸ θρυλικὸ καί μυστηριώδη βράχο, πού τὸν ἀμφισβητοῦν μὲ πείσμα ὁ ὠκεανὸς καί ἡ ἤπειρος. Παράδοξη ὀπτασία, εἴτε μέσα στὴν ὁμίχλη, εἴτε κάτω ἀπὸ ἓνα θαμπωτικὸ ἥλιο, εἴτε μέσα στὸ δειλινὸ, ὅταν ὁ ἥλιος χάνεται μέσα στὸν ὠκεανό, Ἡ Notre Dame τῶν Παρισίων, ἡ Παναγία τῆς Chartres καί τὸ θαῦμα τοῦ Mont Saint - Michel εἶναι κάτι πού κάθε ἄνθρωπος χρέος ἔχει νὰ ἰδῇ καί εἶναι μία ἀληθινὴ εὐτυχία ἡ ἀνάμνησή τους. Ἀνάταση τῆς ψυχῆς καί τοῦ πνεύματος, ὅπως ἀκριβῶς ὅταν στέκεσαι μπροστὰ στὸν Παρθενώνα, τὸ αἰώνιο αὐτὸ δεῖγμα τοῦ τελείου.

Βρίσκομαι στὸ Saint Malo, τὴν πατρίδα τοῦ Chateaubriand. Οἱ βομβαρδισμοὶ ἔχουν τελειῶς καταστρέψει τὴν παλιὰ πόλη. Δὲν βρίσκω παρά ἔρειπια. Ὅσοι δὲν εἶδαν τὶς καταστρεμμένες πόλεις τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τὴ συμφορά. Ξανσαίδαμε τὸ Saint Malo πέρυσι ξαναχτισμένο ὀλότελα μὲ τὸν παλιὸ του ρυθμό. Νομίζεις πῶς θὰ ξαναθῆς καί πάλι τοὺς γενναίους ναυτικούς νὰ ξεκινᾶν χαρούμενοι γιὰ τὴν κατάκτηση τῶν θαλασσῶν καί τῶν νέων κόσμων. Ὅσοι δὲν τὸ εἶδαν δὲν μποροῦν νὰ ξέρουν ποῖο εἶναι τὸ μέγεθος τῆς ἀνοικοδομήσεως σ' αὐτὲς τὶς περιοχὲς πού διαδραματίσθηκαν τόσα μεγάλα γεγονότα τοῦ τελευταίου πολέμου.

Πραγματικὰ ὑπάρχει μιὰ βασικὴ παρεξήγηση στὸν τόπο μας. Μιλᾶμε συχνὰ γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Γερμανίας καί τῆς Ἰταλίας, μὲ θαυμασμό πού εἶναι πραγματικὰ δικαιολογημένος, καί μὲ πολλὴ περιφρόνηση — ἐντελῶς ἀδικαιολόγητη — γιὰ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς Γαλλίας. Ξεχνᾶμε ὅτι ἐπὶ τέσσαρα χρόνια ἡ νατιστικὴ Γερμανία λεηλατοῦσε τὴν Γαλλία καί τὴν Εὐρώπη καί συσσώρευε πλοῦτη, τὰ ὅποια σήμερα, μὲ τὴν βοήθεια τῶν Συμμάχων καί ἰδίως τῶν Ἀμερικανῶν, δημιουργοῦν τὴ νέα Γερμανία, στὴν ὁποία ὄλοι εὐχόμαστε νὰ ξαναθῆ τὴ μεγάλη περίοδο τοῦ

φωτισμού, τὴν περίοδο τοῦ Γκαίτε καὶ τοῦ Μπετόβεν, ὥστε κάποτε νὰ ξεχάσουμε τὴν ἐποχὴ τοῦ Χίτλερ καὶ κάποτε νὰ συγχωρήσουμε ...

Οἱ ξένοι κρίνουν πολλές φορές τὴν Γαλλία ἀπὸ τὶς συχνῆς κυβερνητικὲς μεταβολές, ποὺ δὲν ἀμφιβάλλω καθόλου πὼς μιὰ μέρα θὰ δώσουν στὴ Γαλλία τὴν πρέπουσα καὶ ἀξιά της πολιτικὴ δημοκρατικὴ ἡγεσία, ἀπὸ τὰ παλιὰ μαυρισμένα σπίτια τοῦ Παρισιοῦ καὶ ἀπὸ τὶς ὄρες τῶν καταστημάτων του, ἐνῶ λησμονοῦν πὼς χάρη στὸ Plan Monnet, χάρη στὴν ἐργασία καὶ τὴν οἰκονομία τοῦ Γάλλου καὶ τῆς ἀξιοθαύμαστης Γαλλίδας, ἡ Γαλλία ὄχι μόνο ἔχει ἀποκατασταθῆ οἰκονομικὰ ἀλλὰ ἡ ἀνάπτυξη τῆς οἰκονομίας της ἔχει ξεπεράσει τὰ 150 % τοῦ προπολεμικοῦ ἐπιπέδου, χωρὶς νὰ ὑποφέρει, χωρὶς νὰ πεινάσῃ ὁ λαὸς της.

Θυμᾶμαι προπολεμικὰ πὼς τὸ τραῖνο Μασσαλία - Παρίσι χρειαζότανε 11 ὥρες. Χρειάσθηκα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση 16 ὥρες γιὰ τὸ ἴδιο ταξίδι, γιατί οἱ ἀτμομηχανές καὶ τὰ βαγόνια τῶν γαλλικῶν σιδηροδρόμων εἶχαν καταστραφῆ ἢ μεταφερθῆ στὴ Γερμανία. Τώρα τὸ ταξίδι μὲ τὸ τραῖνο, ποὺ φέρνει τὸ ὄνομα τοῦ Mistral, τοῦ μεγάλου προβηγκιανοῦ καὶ ἑλληνολάτρη ποιητῆ, χρειάζεται 8 1/2 ὥρες καὶ εἶναι, μαζί μὲ τὸ τραῖνο Νεαπόλεως - Μιλάνου, τὸ ταχύτερο τοῦ κόσμου. Τὸ τραῖνο ἀπὸ τὸ Παρίσι θέλει 5 1/2 ὥρες γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ Στρασβοῦργο καὶ εἶναι τελειῶς ἀθόρυβο, χάρη στὸ λάστιχο ποὺ περιβάλλει τὶς ρόδες του. Τελευταῖα δοκιμάστηκαν μηχανές ποὺ ἔδωκαν ταχύτητα 240 χλμ. τὴν ὥρα καὶ ὅταν σὲ λίγο θὰ τελειώσῃ ἡ ἠλεκτροκίνηση τῆς γραμμῆς Μασσαλίας - Λυῶν - Παρισιοῦ, ἡ διαδρομὴ θὰ εἶναι πραγματικὰ ἀξιοθαύμαστη σὲ ταχύτητα καὶ σὲ καθαριότητα μέσα ἀπὸ τὰ γλυκά, ἡμερα τοπία μιᾶς ἀληθινᾶ εὐλογημένης γῆς, ποὺ τὴν ἀρδεύουν πλούσια νερά καὶ τὴν κατοικοῦν ἄνθρωποι ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν εἰρηνικά. Καὶ αὐτὸ εἶναι πρὸς τιμὴ τους.

Διάβαζα τελευταῖα μιὰ σύγκριση τῆς ἀνασυγκροτήσεως Ἑλλάδας καὶ Βουλγαρίας, ὅπου ἡ κομμουνιστικὴ προπαγάνδα διαλαλοῦσε τὰ ἔργα ποὺ ἔγιναν στὴν τελευταία. Ἄλλὰ ἡ Ἑλλάδα ὑπῆρξε τὸ θῦμα καὶ ἡ Βουλγαρία ὁ θύτης. Σ' ὄλη τὴ κατοχὴ λεηλατοῦσε ἡ Βουλγαρία — τὸ τσακάλι αὐτὸ τῆς Βαλκανικῆς — τὸν τόπο μας καὶ ὕστερα, ἐξυπηρετώντας τὴ μοσκοβίτικη πολιτικὴ, ξαπόλυσε τοὺς ἀντάρτες γιὰ νὰ συμπληρώσουν καὶ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ἔργο τῆς γερμανο-βουλγαρο-ιταλικῆς καταστροφῆς στὰ τέσσαρα μαῦρα χρόνια τῆς κατοχῆς. Πὼς λοιπὸν μπορεῖ νὰ γίνῃ σύγκριση μεταξὺ Ἑλλάδας καὶ Βουλγαρίας;

Σὲ πολλὰ εἴμαστε ἄδικοι καὶ αὐστηροὶ στὶς κρίσεις μας γιὰ τὴ Γαλλία. Μοιάζουμε μὲ ὄσους δὲ συγχωροῦν πολλές φορές στ' ἀγαπημένα πρόσωπα τὰ λάθη τους, τὶς ἀδυναμίες τους. Ἄλλιῶς δὲν θὰ ξεχνοῦσαμε ὅτι ἡ Γαλλία — ὅπως καὶ ἡ Ἑλλάδα — δὲν γνώρισε μετὰ τὸν πόλεμο τὴν εἰρήνη. Ἐφτὰ ὀλόκληρα χρόνια, μόνη στὴν ἀρχή, καὶ μὲ τὴν ὑποβοήθηση τῶν ἀντιπάλων της ἀπὸ τοὺς συμμάχους καὶ φίλους της, μόνη μάχεται στὴν Ἰνδοκίνα κατὰ τῆς κομμουνιστικῆς ἐπεκτάσεως, ὅπως καὶ ἡ Ἑλλάδα πολέμησε μόνη σ' αὐτὴ τὴ πολυβασανισμένη γωνιά τῆς γῆς, στὴν

ἀρχὴ μάλιστα μετὰ τὴν ἐχθρότητα καὶ τὴν ἀκατανόησια τῶν συμμάχων καὶ φίλων της.

Ὅπως ἡ Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ ἡ Γαλλία δαπανᾷ ὅλη τὴν ἀμερικανικὴ βοήθεια στὸν ἀγῶνα ποὺ κάνει στὴν Ἰνδοκίνα, ποὺ τελικὰ δὲ θὰ τῆς ἀποφέρει κανένα ὄφελος, ἔστω καὶ ἂν νικήσῃ, γιατί ἡ νίκη της — καὶ αὐτὸ τὸ ξέρει — θὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποχώρησίν της ἀπὸ τὴν Ἰνδοκίνα καὶ ὅπως ἡ Ἑλλάδα, ἔτσι καὶ ἡ Γαλλία διαθέτει τὰ 30% τοῦ προϋπολογισμοῦ της γιὰ τὴν Ἰνδοκίνα, ἐνῶ δίπλα της ἡ Γερμανία, ἀπαλλαγμένη ἀπὸ στρατιωτικὰς δαπάνες, διαθέτει τὰ ἔσοδα τοῦ προϋπολογισμοῦ της σὲ ἔργα ἀνοικοδομήσεως καὶ κοινωνικῆς πολιτικῆς.

Ξανάειδα πολλὰς φορὰς τὴ Γαλλία μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν της. Ἡ Γαλλία ἀνασυγκροτήθηκε καὶ ξεπέρασε πολὺ τὰ ὅρια τῆς καλύτερης προπολεμικῆς της ζωῆς. Πόσες σὶ' ἀλήθεια πλάνες γύρω στὸ θέμα αὐτό. Τὸ Παρίσι τὸ κακοντυμένο, τὸ φτωχὸ καὶ πεινασμένο στὸ 1946, ἀπόχτησε καὶ πάλι τὴν ὁμορφιά του, τὸν πλοῦτο του, τὴ κομψότητα καὶ τὴ χάρι τῶν γυναικῶν του, ποὺ συνδυάζουν τὰ ἀνεκτίμητα αὐτὰ προσόντα μετὰ τὴν ἐργατικότητα, τὴν οἰκονομία, τὴ καλὴ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, τὴ θηλυκότητα μαζί με τὸ ἦθος. Ἐγινε ξανά τὸ Παρίσι ὁ μαγνήτης τοῦ κόσμου.

Ὅποιος ταξίδεψε στὴ Γαλλία τὰ πρῶτα χρόνια ἀπὸ τὸ 1945 ὡς τὸ 1948 καὶ εἶδε τὴ φτώχεια καὶ τίς καταστροφές, καταλαβαίνει καλὰ τὴ τεράστια πρόοδο ποὺ ἔγινε στὴν ἀνασυγκρότηση σὲ κάθε εἶδους τομέα, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνοικοδόμησι τῶν παλαιῶν, μαῦρων μὰ τόσο συμπαθητικῶν σπιτιῶν τοῦ Παρισιοῦ. Ἀγαπῶ σὶ' ἀλήθεια νὰ τριγυρῶ στοὺς μικροὺς δρόμους του καὶ στίς πλατεῖες μετὰ τὰ παλιά σπίτια, τὰ γεμάτα ἱστορία καὶ εὐγενικὴ ἀρχοντιά. Τὸ Παρίσι κρίνεται — ἄδικα, μὰ πολὺ ἄδικα — ἀπὸ τὰ cabarets καὶ ἀπὸ τίς διεθνεῖς γυναῖκες ποὺ τριγυρίζουν ἀνάμεσα στὴν κακότεχνη Madeleine καὶ τὸ ἀνυπόφορο Café de la Paix ἢ στὴ Μονμάρτηρ καὶ τὴ Βαστίλλη. Μὰ τὸ Παρίσι δὲν εἶναι αὐτὲς οἱ ἀθλιότητες, ποὺ τίς ἔχουν ὅλες οἱ μεγαλουπόλεις. Εἶναι πνεῦμα. Αὐτὸ πρέπει νὰ συλλάβῃ κανεὶς, γιὰ νὰ ὑψωθῇ στὸ νόημά του, γιὰ νὰ τὸ ἀγαπήσῃ.

Κυρίες καὶ Κύριοι,

Δεσμοὶ ἀκατάλυτης φιλίας καὶ μιᾶ φυσικῆς συγγένειας ἐνώνουν τοὺς δύο λαοὺς, κληρονόμους τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Εἶναι χρέος μας νὰ εἴμαστε οἱ ἄξιοι συνεχιστὲς του.

Πραγματικά, ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλή, τοῦ Ἀριστοφάνη, τοῦ Πραξιτέλη καὶ τῶν οἰκοδόμων τοῦ Παρθενῶνα ἀνάζησε σ' αὐτοὺς τοὺς λαμπεροὺς πρίγκηπες τοῦ πνεύματος, τὸν Ντεκάρτ, τὸν Πασκάλ, τὸν Αὐγουστο Κόντ, τὸν Ρακίνα, τὸν Ραμπελαί, τὸν Μολιέρο, τὸν Ροντέν καὶ τοὺς οἰκοδόμους τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων.

Ὅπως ἡ Ἑλλάδα τοῦ 4ου αἰῶνα π. Χ., δημιούργησε τὸν ἐλεύθερο ἄνθρωπο, ἔτσι καὶ ἡ Γαλλία τοῦ 15ου αἰῶνα, μᾶς ἔδωσε 1^ο homme policé καὶ στὸν 18ον αἰῶνα 1^ο homme éclairé.

Γι' αυτό, ὀρθά πρὸς τὴ Γαλλία στρέφονται πάντοτε τὰ βλέμματα κάθε ἐργάτη τοῦ Πνεύματος, ποῦ ἀναζητεῖ ἐλεύθερα τὴν Ἀλήθεια. Πρὸς τὴν Γαλλία πάλι — ὅπως καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα — στρέφεται ἡ ἀνήσυχη Ἀνθρωπότητα, γιατί μέσα σ' αὐτὴ τὴ παγκόσμια δίνη, ποῦ ἔχει ξεσπάσει ἀνάμεσα στοὺς λαοὺς, οἱ Γάλλοι καὶ οἱ Ἕλληνες εἴμαστε τὸ «ἄλας τῆς γῆς καὶ ἐάν τὸ ἄλας μωρανθῇ ἐν τίνι ἀλισθῆσεται»;

Ἡ γαλλικὴ φιλολογία εἶναι ἀνθρώπινη, ὅπως καὶ ἡ δική μας. Ἡ σαφήνεια καὶ ἡ ἀπλότητα εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψεως, ποῦ πάντα ἀνοίγει τὸ δρόμο σὲ νέες ἀνακαλύψεις. Τόσο στὴν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν Γαλλία ἡ τέχνη καὶ ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια, ὅπως λέει ὁ André Malraux, εἶναι ἡ ἐνιαία ἐκδήλωση τῆς ἐλευθερίας. Γι' αὐτὸ ὁ Montaigne διακήρυσσε πῶς «κάθε ἄνθρωπος ἔχει μέσα του τὴν ἀνθρώπινη ἀξία του».

Τίποτε δὲν εἶναι πιὸ ἀντίθετο στὸ Γαλλικὸ πνεῦμα, ὅπως καὶ στὸ Ἑλληνικὸ, ἀπὸ τὴ βάρβαρη καὶ ἀνήθικη ἀντίληψη τοῦ ὑπερανθρώπου. Νὰ εἶναι κανεὶς ἄνθρωπος, ὅσο μάλιστα μπορεῖ περισσότερο, αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδανικὸ κάθε ἐποχῆς, ἀπὸ τὸν Ντεκάρτ μέχρι τὸν Μπέρκσον, ἀπὸ τὸν Πασκάλ ὡς τὸν Ζωρές, ἰδανικὸ, ποῦ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ γαλλικὴ σκέψη ἔκαναν κτῆμά τους καὶ ποῦ διάδωσαν στὸν κόσμο.

Στὰ Καταλανικὰ πεδία ἡ Γαλλία — ὅπως ἄλλοτε ἡ Ἑλλάδα στὸν Μαραθῶνα καὶ στὴν Σαλαμίνα — σταματοῦσε τὸ πιὸ τρομακτικὸ κύμα τῆς βαρβαρότητας ποῦ ἀπέληξε ποτέ τὸ δυτικὸ πολιτισμὸ. Ἄν ὁ Ἄτιλλας ἀπέβαινε τότε ὁ νικητὴς, θὰ χανότανε ἀσφαλῶς τὸ σύνολο τῶν αἰσθημάτων, τῶν παραδόσεων, τῶν ἰδεῶν, ποῦ μᾶς κληροδότησαν οἱ τρεῖς ἀρχαῖοι πολιτισμοί, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ρώμης καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ.

Στὶς πεδιάδες τοῦ Πουατιέ, ὅπως ἡ Ἑλλάδα στὸ Βυζάντιο, ἡ Γαλλία σώζει ἀκόμη μιὰ φορά τὸν κόσμο ἀπὸ τὸ ζυγὸ τοῦ Ἰσλάμ. Ὁ Κάρολος Μαρτέλος θὰ θυμίζη πάντα τὸν Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο, καὶ σωστὰ ἕνας χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἔγραφε πῶς «ἡ μάχη τοῦ Πουατιέ εἶναι νίκη τῶν Εὐρωπαίων». Καὶ γιὰ πρώτη φορά ἀκούγεται αὐτό. Εἶναι ἕνα πολὺ μακρινὸ μήνυμα σὲ μᾶς τοὺς σύγχρονους Εὐρωπαίους ποῦ καλοῦμεθα νὰ ὀργανώσουμε καὶ νὰ σώσουμε τὴν Εὐρώπη.

Ἀκόμη μιὰ φορά ἡ Γαλλία, στὶς ἱστορικὲς πεδιάδες τοῦ Μάρνη, ἔσπασε τὴν ὀρμὴ τῶν ὀρδῶν τοῦ Κάιζερ, ὅπως ἡ Ἑλλάδα στὰ βορειοηπειρωτικὰ βουνὰ γελοιοποίησε τὶς δυνάμεις τοῦ Μουσσοῦλνι.

Καὶ πρὸ παντὸς — ὅπως ἡ Ἑλλάδα — ἡ Γαλλία ἀγαπάει νὰ μάχεται γιὰ τὶς ἰδέες. Εἶναι ἡ ὕψηλή τους μοίρα νὰ εἶναι οἱ μεγάλοι φύλακες τῶν ἰδεῶν. Μοίρὰ τους εἶναι νὰ φυλάγουν Θερμοπόλες.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 89, ξεπερνώντας τὰ σύνορα τῆς Γαλλίας, ἔφερε στὸν κόσμο τὶς μεγάλες ἀρχές τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Ἰσότητος καὶ τῆς Ἀδελφοσύνης. Λίγο ἀργότερα ἡ Ἐθνικὴ μας ἐπανάσταση, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὰ ἰδανικὰ τῆς Γαλλικῆς, καλοῦσε τοὺς Βαλκανικοὺς λαοὺς στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ διακήρυσσε τὸ δικαίωμα τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν δουλωμένων ἐθνοτήτων. Ἡ Γαλλία μὲ τὴν Ἐπανάστασή της μεταβίβασε

στην Ἀνθρωπότητα τις ἰδέες τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας. Ὁρθῶς ὁ Victor Cousin, στὴν Εἰσαγωγή τῆς Φιλοσοφίας του, λέει πῶς «ἡ Γαλλία εἶχε τὴν τιμὴ νὰ δώσῃ τὸ νέο πνεῦμα σ' ὅλο τὸν κόσμο. Γι' αὐτὸ οἱ ἰδέες τῆς φέρουν τὸ ὄνομά της, πού εἶναι τόσο εὐλογημένο ὅσο καὶ τρομερό. Ἐγιναν οἱ ἰδέες αὐτὲς κτήμα τῆς Ἀνθρωπότητος, ὅλων τῶν πολιτισμένων ἔθνων. Ἀποτελοῦν τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας, τὸ ἀντικείμενο μελέτης τῶν σοφῶν, ὅπως καὶ τὸ αἶσθημα τῶν ἐπαναστατικῶν μαζῶν. Ἀπασχολοῦν ἐξ ἴσου τὸ φιλόσοφο καὶ τὸν πολιτικό, τὸν ἀστὸ καὶ τὸν ἐργάτη».

Ἀναντίρρητα, ἡ Γαλλία, ὅπως ἡ ἀθάνατη Ἑλλάδα, ἔχει ἀποστολὴ τῆς νὰ βλέπῃ ὅλα ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς ἀνθρωπιάς. Ἀπ' αὐτὸ πηγάζει αὐτὴ ἡ δύναμη τῆς φιλολογίας τῆς, τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἱστορίας τῆς.

Τὸ ἄτομο εἶναι ἐλεύθερο, ὅπως στὸ χρυσοῦν ἑλληνικὸν αἶώνα, τὴν ἐποχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ θαύματος, ἀνίθεται πρὸς κάθε ὀλοκληρωτικὴ φασιστικὴ ἢ σταλινικὴ ἀντίληψη.

*
* *

Ὅταν σιὸν τελευταῖο πόλεμο, οἱ δυνάμεις τῆς προόδου ἀγωνίζονταν ἐναντίον τῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, ὅλοι παρακολουθήσαμε μὲ ἀγωνία τὸ δράμα τῆς Γαλλίας.

Μποροῦμε μάλιστα νὰ ποῦμε: Ὁ κόσμος πού κρατοῦσε τὴν ἀναπνοή του μὲ τὴν ἐπίθεση τῶν Νάτσι, ἔνωσε πολὺ καλὰ πόσο ἀγαπημένη καὶ ἀπαραίτητη τοῦ ἦταν ἡ Γαλλία. Ὁ κόσμος ἔνωσε καλὰ τὸ κενὸ πού θὰ σχηματιζότανε μετὰ τὴν πτώση τῆς Γαλλίας.

Ὅταν ἡ Γαλλία ὑπόκυψε κάτω ἀπὸ τὰ χτυπήματα τῆς τρομοκρατικῆς βαρβαρότητας τῶν Νάτσι, ὅταν νομίσαμε ὅτι βλέπαμε ὅλα τὰ ἰδανικὰ τῆς ζωῆς ἔτοιμα νὰ βυθισθοῦν μέσα στὸ κύμα τῆς βάρβαρης εἰσβολῆς, τότε νιώσαμε ἀκόμα περισσότερο τί σημαίνει γιὰ κάθε ἐλεύθερο ἄνθρωπο ὁ Γαλλικὸς πολιτισμὸς.

Καταλάβαμε πολὺ καλὰ ὅτι, ἂν ἡ Γαλλία ἐξαφανιζότανε ἀπὸ τὸν κατάλογο τῶν ἐλεύθερων Ἐθνῶν, ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ θὰ ἔχανε τὴν εὐγένεια καὶ τὴν ὁμορφιά τῆς.

Γιατὶ «la douce France» σημαίνει ἐλευθερία, χάρη, αἶσθημα τοῦ μέτρου, λεπτότητα. Ὅπως οἱ Ἕλληνες, ἔτσι καὶ οἱ Γάλλοι ἀναζητήσανε τὴν εὐτυχία στὴν Ἀλήθεια καὶ τὴν Ἀλήθεια στὸ Μέτρο καὶ τὴν Ὅμορφιά.

Κλάψαμε τότε γιατί νιώσαμε πολὺ καλὰ, νιώσαμε ὡς τὰ μύχια τῆς ψυχῆς μας, τί ἐσήμαινε γιὰ ὅλη τὴν Ἀνθρωπότητα ἡ πτώση τῆς Γαλλίας, πού εἶναι ὅπως λέει ὁ Kipling «chère à toute âme éprise du génie humain».

Κλάψαμε, ἀλλὰ ἡ ἐλπίδα ζοῦσε στὰ βάθη τῆς καρδιάς μας. Ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἐλευθερίας δὲν μποροῦσε ποτὲ νὰ ὑποδουλωθῇ καὶ ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς Γαλλίας θὰ ἔμενε πάντοτε ζωντανὸ καὶ λεύτερο.

Νιώθω τὴν ἀνάγκη νὰ διαβάσω ἐδῶ τοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ποιήματος πού ἔγραψε γιὰ τὸ Παρίσι, ὅταν ἦταν ἔξω ἀπ' αὐτὸ οἱ Γερ-

μανοί, ὁ πολυαγαπημένος φίλος, ὁ μεγάλος μας ἔθνικὸς ποιητής, ὁ Ἅγγελος Σικελιανός.

Μὰ σύ, ἱερὴ Μητρόπολις τῆς λευτεριάς ἡ μάνα,
 στὴν ὕστερὴν τὴν ὥρα σου—τρισεκότειδη βραδιά—
 (μαῦρα πούλια τῆς συμφορᾶς, πετᾶνε τ' ἀεροπλάνα
 καὶ τὸ κανόνι ἀσίγητο σὰν κύμα σὲ ἄμμουδιά)
 δὲ θὰ βαρέσης τὸ χαμὸ μὲ τὴ βαριά καμπάνα
 τῆς Παναγιάς σου. Ἡ βουβὴ σοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά!

Μηδὲ π' ὁ μάταιος στίχος μου, νὰ σὲ παρηγορήσει
 στοχάστη. ὦ Μεγαλόχαρη! Μ' ἀκοίμητος, ψηλά,
 σὰ στὸ Αἰγάλεω, θρόνο ὀρθό, τοῦ βάρβαρου ἔχω στήσει
 γιὰ νὰ μποροῦν τὰ μάτια του νὰ ἰδοῦνε τὰ θολά,
 στῆς νίκης του τῆς σκοτεινῆς πνιγμένα τὸ μεθύσι,
 τὸν ποταμὸ τοῦ αἱμάτου σου. πού ὦ Δόξα, θὰ κυλᾷ.

Ἔτσι, ὅταν ὕστερ' ἀπὸ μακροὺς μῆνες δοκιμασιῶν, πάλης, ἀγωνίας, τρομοκρατίας, φόβου καὶ ἐλπίδων, τὸ ράδιο μᾶς πληροφοροῦσε ὅτι οἱ μάχες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Παρισίων ἄρχισαν, γράψαμε τότε στὴν παράνομη ἔφημερίδα μας «Ἐπὶ τέλους τὸ Παρίσι ξαναβρῆκε τὰ ὁδοφράγματά του, ἐπὶ τέλους ἡ Ἀνθρωπότητα ξαναβρῆκε τὴ ψυχὴ τῆς».

Καὶ κλάψαμε ἀπὸ χαρὰ, ἀργότερα, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Παρισιῦ, πού ἦταν καὶ δική μας ἀπελευθέρωση. Γιατὶ τὸ Παρίσι εἶναι πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρου σκέψεως, χαρὰ καὶ ἐλπίδα τῶν ἐλευθέρων ἀνθρώπων.

Ξανακάνω τώρα, ὕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια, τὸ προκύνημα στὸ Verdun. Πραγματικὰ ἡ ψυχὴ μένει γονατιστὴ μπρὸς στοὺς ἀτέλειωτους ξύλινους σταυροὺς τῶν νεκρῶν τοῦ πρώτου πολέμου. Ἐκατομμύρια Γάλλων πέσανε σὲ τούτη τὴ γῆ καὶ φυσικὰ σκέπτομαι πόσο σκληροὶ ὑπῆρξαν ὅσοι δὲν ἔνωσαν πόσο ἐξάντλησε τὴ Γαλλία αὐτὴ ἡ φοβερὴ αἰμορραγία καὶ πόσο ἐξηγεῖ αὐτὴ τὴν ἀδυναμία τῆς Γαλλίας στὸ 1939, κάτω ἀπὸ μιὰ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ ἡγεσία πού δὲν πίστευε σὲ τίποτα ἔξω ἀπὸ τὸ ταξικὸ τῆς συμφέρον. Χιλιάδες, χιλιάδες σταυροὶ νομίζω πὼς μοῦ φωνάζουν ἕνα ἄλλο ρουιγμοὶ, βαθύτατα ἀνθρώπινο, πέρα καὶ ξέχωρο ἀπὸ τὸ ρουιγμοὶ τῆς γαλλικῆς δεξιᾶς μὲ τὸν τραγικὸ Retain καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ἀριστερᾶς, τραγικῆς παρατάξεως καταδικασμένης σὰν τὰ ἀποσπάσματα θανάτου, τὰ ἔτοιμα νὰ δοθοῦν, ὄχι γιὰ τὴ Γαλλία, ὄχι γιὰ τὰ κοινὰ τῆς ἀνθρωπότητας ἰδεώδη καὶ συμφέροντα, ἀλλὰ γιὰ τίς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τῆς Μόσχας, πού δὲν, ντάρπηκε ὡστόσο, λίγο πιὸ ὕστερα, νὰ ὑποδουλώσῃ τὴν δύστυχη Πολωνία καὶ νὰ σφίξῃ τὸ χέρι τοῦ Χίτλερ.

Ἔνα ἀλλιώτικο ρουιγμοὶ, ὕστερ' ἀπὸ 19 αἰῶνες ἀπὸ τότε πού σταυρώθηκε ὁ Ναζωραῖος, μοῦ φωνάζουν οἱ μεγάλοι νεκροὶ τοῦ ἄλλου πολέμου, ἕνα ρουιγμοὶ ζυμωμένο μὲ αἷμα καὶ μὲ πόνου, μὲ ἀπόγνωση καὶ

ἀγανάκτηση καὶ αὐτοὶ μοῦ ζητοῦν νὰ ἐξηγήσω—ὄχι νὰ δικαιολογήσω—τὴ γαλλικὴ ἀδυναμία. Ξέρω πὼς τὴ Γαλλία τὴν συμπονοῦμε ὅσοι πολεμήσαμε τὸν Ἄξονα καὶ ξέρω πόσο τὴν περιφρονοῦν ἐκεῖνοι ποὺ συνέπραξαν ἢ συμπάθησαν τοὺς νάτσι. Τί περίεργο σχῆμα. Νὰ κατακρίνεται τὸ θῦμα καὶ νὰ θαυμάζεται ὁ θῦτης. Τί ἐγκληματικὸ ψυχοπαθολογικὸ φαινόμενο Εὐρωπαϊῶν, καὶ μάλιστα Ἑλλήνων, ποὺ στὸ βάθος τοὺς λυποῦνται γιὰτὴ νικῆθηκε ἡ νασιστικὴ Γερμανία.

Τὸ πλοῦσιο γαλλικὸ χωράφι, ἡ ἰσορροπία τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς, ἡ ἀρμονία ἀνάμεσα στὴ βιομηχανία καὶ τὴ γεωργία δημιούργησαν τὴν ἀνάγκη μιᾶς εἰρηνικῆς καὶ ἡσυχῆς ζωῆς ἀλλὰ ἡ ἡδονιστικὴ αὐτὴ ἀρχὴ τῆς εὐμαρῆας μαζί με τὴν ὑπερβολὴ τοῦ καρτεσιανοῦ πνεύματος τῆς λογικῆς ἐξηγοῦν τὴν παράδοση καὶ τὴν ὑποταγὴ τῆς Γαλλίας, χωρὶς νὰ τὴ δικαιολογοῦν ποτέ, γιὰτὴ στὸ κακὸ εἶναι πάντα ἀνάγκη νὰ ἀντιστεκόμαστε με πνεῦμα θυσίας. Μοῖρα τῶν μεγάλων Λαῶν εἶναι ὄχι ἡ ὑποταγὴ ἀλλὰ «νὰ φυλάγουν τὶς Θερμοπύλες», ἔστω καὶ ἐὰν πρόκειται, ὅπως λέει ὁ Ποιητῆς μας, «νὰ τὶς διαβοῦν οἱ βάρβαροι». Οἱ Λαοὶ με παρελθόν, γιὰ νάχουν μέλλον, θυσιάζουν τὴν πρόσκαιρὴ εὐημερία στὴ Τιμὴ καὶ τὴ Δόξα, τὴν περίσσεια λογικὴ στὸν δημιουργικὸ παραλογισμό, αὐτὸν ποὺ ἐνέπνεε τοὺς Ἕλληνες στὸ Μαραθῶνα καὶ στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας.

Δὲ δικαιολογῶ τὴν πτώση, γιὰτὴ αὐτὸ θὰ ἦταν ἀνάξιο τῆς ἰστορίας καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ τὴν ἐξηγῶ σὰν ἄνθρωπος με κατανόηση γιὰ τὴν δραματικότητά της καὶ με ἀγάπη γιὰ τὸ Γαλλικὸ Λαὸ· ἀκόμα με θαυμασμὸ γιὰ τὸ παρελθόν καὶ με ἐμπιστοσύνη γιὰ τὸ μέλλον τῆς Γαλλίας.

Ἐπὶ ἤρξαμε ὅλοι θῦματα, Κυρίες καὶ Κύριοι, τῆς ἀμετρίας τῶν τυραννῶν τοῦ παρελθόντος. Χθὲς ἀκόμη, ὁ φασισμὸς καὶ ὁ νασισμός ἐξώθησαν τοὺς εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς ἐναντίον ἀλλήλων σ' ἓνα τόσο σκληρὸ καὶ καταστρεπτικὸ πόλεμο. Εὐτυχῶς σήμερα ἡ Δημοκρατία ἐνώνει τοὺς Λαοὺς με τὴ δημιουργικὴ εἰρήνη. Ὅ,τι ἡ βία θέλησε νὰ καταστρέψῃ, σώθηκε καὶ ἀποκαταστάθηκε ἀπὸ τὴν Ἐλευθερία. Ὅ,τι διαίρεσε τὴν Εὐρώπη ἀνήκει στὸ παρελθόν, τὸ ὁποῖον δὲν ἄφησε παρὰ ἐρείπια. Ὅ,τι μᾶς ἐνώνει σήμερα ἀνήκει σ' ἓνα ἐλπιδοφόρο μέλλον. Ἦταν ἴσως ἀναγκαῖο νὰ περάσουμε ἀπ' αὐτὴ τὴ τρομακτικὴ δοκιμασία τῆς δικτατορίας καὶ τοῦ πολέμου, γιὰ νὰ ἐπανεύρουμε ἀκόμη μιὰ φορὰ τὴν ἀξία τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος μόνος δύναται νὰ νικήσῃ τὴν βία, τὴν ἀξία τῆς Ἐλευθερίας, ποὺ μόνη δύναται νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν εἰρήνην. Ἐπρεπε ἴσως ἡ Εὐρώπη νὰ ζήσει ἢ ἴδια τὴν βαρβαρότητα, ποὺ μοιραίως γεννᾶται ἀπὸ τὴ θέληση δυνάμεως, ἀπὸ τὴν ὑποδούλωση τῶν λαῶν καὶ ἀπὸ τὸν στενόκαρδον ἐθνικισμό—ποὺ εἶναι τόσο καταστρεπτικὸς καὶ τόσο παράλογος ὅσο εἶναι σήμερα δημιουργικὸς καὶ προοδευτικὸς ὁ ἐθνισμός— γιὰ νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι ἡ ἐνότητά της εἶναι προϋπόθεση τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀναγεννήσεώς της, ὅπως εἶναι προϋπόθεση τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς εἰρηνικῆς καὶ ἀδιατάρακτῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων κάθε χώρας.

Τὰ ὄσα ὑπόφεραν ὁ Ἑλληνικὸς καὶ Γαλλικὸς Λαὸς ἀπὸ τὸν πόλεμο εἶναι οἱ πιὸ εὐγλωττοὶ μάρτυρες αὐτῆς τῆς ἐποχῆς, ὅπου ἡ ἰσχύς ἐνός ἢ περισσότερων ἔθνων εἶχε γιὰ ἀποτέλεσμα τὴν ἀδυναμία τῆς Εὐρώπης ὡς συνόλου. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ δύο Λαοὶ μας θέλουν αὐτὴ τὴν ἐνότητα μέσα στὴν Ἐλευθερία καὶ αὐτὴ τὴν πρόοδο μέσα στὴν Εἰρήνη, πάνω στὶς ὁποῖες καὶ μόνο δύναται νὰ στηριχθῇ ἡ ἀληθινὴ δύναμη τῆς Εὐρώπης.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς πιστεύει, μὲ ὄλες του τίς δυνάμεις, στὴν ἱστορικὴ ἀποστολὴ τοῦ εὐγενικοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους, πορὶτι δυστυχῶς μεγάλη εἶναι ἡ εὐθύνη τῆς Γαλλίας μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, γιὰ τὴν δόθηκε ἡ μοναδικὴ εὐκαιρία νὰ ἠγηθῇ ἠθικὰ καὶ πνευματικὰ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Λαῶν σὲ μιὰ κοινὴ προσπάθεια, ποῦ θὰ μᾶς λύτρωνε ἀπὸ τὸ διπλὸ φόβο τοῦ παρόντος νὰ ἴδοῦμε μιὰ Εὐρώπη ἐκσλαβισμένη ἢ ἀμερικανοποιημένη, μὲ συντριμμένη τὴ μεγάλη παράδοση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Θυμοῦμαι τώρα τὰ δακρισμένα μάτια τοῦ Λέον Blum, τοῦ μεγάλου διανοητῆ καὶ τοῦ μεγάλου Εὐρωπαίου, ὅταν τοῦ εἶπα ὅτι ἡ Γαλλία νικῆθηκε δυὸ φορές, στὰ 1939, ποῦ ὑπέκυψε στὴν ὀλικὴ βία καὶ στὰ 1945, ποῦ ὑπέκυψε κάτω ἀπὸ τὸ ἠθικὸ βᾶρος τῆς πρώτης ἡττας. Καὶ σκέπτομαι, παρατηρώντας τὸ πλούσιο γαλλικὸ χωράφι, πόσο στάθηκε ἐμπόδιο σὲ μιὰ ἐξόρμηση τῆς Γαλλίας γιὰ νὰ ἀποκατασταθῇ πρῶτα ἠθικὰ καὶ νὰ γίνῃ ὁδηγός, συνεργάτης καὶ φίλος τῶν Εὐρωπαϊκῶν Λαῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους ἀπὸ τὸ νατσοισμὸ καὶ τὸ φασισμό, ποῦ στὸ ὄνομα μιᾶς ἀνύπαρκτης «ἀνώτερης φυλῆς» ζήτησαν νὰ κατακτῆσουν καὶ νὰ ὑποδουλώσουν τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Ὁ Γάλλος, ποῦ εἶναι κατ' ἐξοχὴν Εὐρωπαῖος, δυστυχῶς δὲ στάθηκε ἱκανὸς νὰ νιώσῃ τὸν παλμὸ τῆς Εὐρώπης, σὲ μιὰ πραγματικὰ μεγάλη στιγμὴ τῆς Ἱστορίας.

Πραγματικὰ πιστεύω ὅτι ἡ οἰκοδόμησις τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνότητος τῆς Γαλλίας πρέπει νὰ χρησιμῆσιν γιὰ παράδειγμα καὶ γιὰ σύστημα ἀναφορᾶς σὲ ὄλους ὅσοι ὀνειροπολοῦμε τὴν ἐνοποίηση τῆς μεγάλης εὐρωπαϊκῆς οἰκογένειας. Ἡ Εὐρώπη καὶ ὄλος ὁ κόσμος ἔχουν ἀνάγκη αὐτῆς τῆς «vocation universelle», αὐτῆς τῆς φροντίδας γιὰ τὴν σαφήνεια καὶ τὸ μέτρο, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀπὸ τὰ ὠραιότερα χαρακτηριστικὰ τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος. Θεωρῶ ὅτι τίποτα δὲν εἶναι τόσο παρήγορο γιὰ ὄλους ἡμᾶς, ποῦ ὕφιστάμεθα τίς περιπέτειες αὐτῆς μεταβατικῆς περιόδου, ὅσο αὐτὴ ἡ ἰδέα τῆς ἐνότητος καὶ τῆς συνεχείας, ποῦ ὑποβάλλει στὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα ὁ γαλλικὸς πολιτισμὸς, περισσότερο, μὰ τὴν ἀλήθεια, ἀπὸ κάθε ἄλλον ἔθνικὸ πολιτισμὸ. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ἱστορία τῆς Γαλλίας ἀποδεικνύει περὶτρανα τὴν κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου πάνω στὸ ἴδιο του τὸ μέλλον, ἐμπερικλείει μιὰ τόσο λογικὴ ὠραιότητα καὶ ἐσωτερικὴ πειθαρχία, ὥστε ὁ καθένας μπορεῖ νὰ τὴν παραβάλλῃ μὲ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς μαθηματικῆς ἀληθείας. Οἱ οἰκοδόμοι τῆς μελλοντικῆς Εὐρώπης πρέπει νὰ ἀναζητήσουν καὶ νὰ ἀνεύρουν αὐτὴ τὴν δύναμη καὶ τὸ χαρακτήρα, ποῦ ἐπέτρεψαν στὴ Γαλλία νὰ συλλάβῃ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ καὶ νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ κατὰ τὴ μακροχρόνια ἱστορία τῆς.

“Όλοι ἔμεῖς, Γάλλοι καὶ Ἕλληνες, δὲν μποροῦμε νὰ λησμονήσουμε ὅτι εἴμαστε οἱ κληρονόμοι ἑνὸς πολιτισμοῦ πάνω στὸν ὁποῖο βασίσθηκε ἡ Εὐρώπη, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ κυριότερη λειτουργία ἦταν καὶ μένει πάντα ἡ ἐνεργὸς ἐμπιστοσύνη στὸν ἄνθρωπο καὶ ἡ ἰσχυρὴ ἐπίκληση πρὸς μιὰ διαρκῆ ἀπελευθέρωση καὶ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου.

*
* *

Τὸ ἀεροπλάνο μᾶς ξαναγυρίζει στὴν Πατρίδα, τὸν πολυαγαπημένο καὶ πολυβασανισμένο αὐτὸ τόπο· ἀφήνει πιά μακριὰ του τὴ γαλλικὴ γῆ καὶ σκεπτόμαστε, ρίχνοντας μιὰ τελευταία ματιά, ὅτι στὶς σκοτεινὲς αὐτὲς ἡμέρες ποῦ ζοῦμε, ὅπου ἡ δυνάμη τῆς καταστροφῆς ἔγινε τὸ μέτρο κάθε πράγματος, ἡ μόνη μας ἐλπίδα εἶναι νὰ προσηλώσουμε τὰ μάτια μας σ’ αὐτὸν τὸν ἀστερισμὸ τῆς Ἐλευθερίας, τοῦ Μέτρου καὶ τῆς Δικαιοσύνης, ποῦ ὁ λαὸς τῆς Γαλλίας ἄναψε στὸν μεγάλο οὐρανὸ τῆς Ἀνθρωπότητος, ἀκολουθώντας τὸν δρόμο ποῦ ἄνοιξε τὸ θεῖο Ἑλληνικὸ Πνεῦμα. Πόσο ὀρθὰ ἔλεγε ὁ ἑλληνολάτρης Jean Jaures ὅτι «ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κληρονομήσαμε τὴν ἔννοια τοῦ νόμου, τοῦ ρυθμοῦ, τῆς ἰσορροπίας, τὸ θαυμασμὸ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ».

Ξαναγυρίζουμε στὸν πολυαγαπημένο καὶ μαρτυρικὸ μας τόπο, τὸν τόπο αὐτὸ ποῦ ἔχει τόσους ἄσπονδους ἰσχυροὺς ἐχθροὺς καὶ τόσους κακοὺς καὶ περίεργους φίλους.

Θέλω τώρα νὰ σᾶς πῶ δύο λόγια, πρὶν κλείσω τὴν ὀμιλία μου αὐτῇ. Φοβᾶμαι μήπως κανένας νομίση πὼς εἶμαι γαλλόφιλος, ὅπως ἦτανε καὶ εἶναι ἄλλοι ἀγγλόφιλοι, ἀμερικανόφιλοι, ρωσόφιλοι ἢ γερμανόφιλοι καὶ ἀκόμα —τί ντροπὴ— βουλγαρόφιλοι. Ἦμουν καὶ μένω ἀθεράπευτα ἑλληνόφιλος. Καὶ πιστεύω πὼς τὸ μεγάλο ἔγκλημα τῆς ἱστορίας μας εἶναι πὼς, ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, Ἕλληνες μῆδίζαν ἢ μακεδονίζαν ἢ ἦσαν φίλοι τῶν Ρωμαίων ἢ ἦσαν τουρκόφρονες ἢ λατινόφρονες. Καὶ αὐτὸς ὁ διχασμὸς κάθε τόσο συνέτριβε τὶς ζωτικὲς, μεγαλόπνοες καὶ δημιουργικὲς δυνάμεις τῆς Φυλῆς μας.

Τοῦτο δὲ μ’ ἐμποδίζει νάχω ἀγάπη καὶ κατανόηση γιὰ κάθε ὠραῖο καὶ κάθε καλὸ ποῦ βλέπω ταξιδεύοντας στὴν Εὐρώπη, ποῦ εἶναι καὶ πρέπει νὰ μείνη ἕνας κοινὸς χῶρος γιὰ ὄλους τοὺς εὐρωπαϊκοὺς Λαοὺς. Μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη καὶ τὴν ἴδια κανανόηση θὰ μιλοῦσα καὶ γιὰ κάθε ἄλλο μεγάλο σέ ἔκταση καὶ πληθυσμὸ, σὰν τοὺς Ἀγγλους, μικρὸ, σὰν τοὺς Φλαμανδοὺς, Λαὸ τῆς Εὐρώπης. Γιατὶ ἦρθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἦρθε ἡ ὥρα νὰ οἰκοδομήσουμε τὴν Εὐρώπη καὶ νὰ ἐργασθοῦμε μέσα στὴν Εἰρήνη καὶ στὴ Δημοκρατία, νὰ ἀναπληρώσουμε ὅ,τι κατὰστρεψε ἡ βία καὶ τὸ μίσος. Σήμερα κάθε ἱμπεριαλισμὸς εὐρωπαϊκοῦ κράτους ἐναντίον ἄλλου δὲν εἶναι μόνο ἀδύνατος, εἶνε κάτι παραπάνω, εἶναι ἀνόητος· εἶναι, ἀκόμα, ἀκατανόητος.

Νιώθω πὼς εἶμαι Εὐρωπαῖος, γιατί προπαντὸς εἶμαι Ἕλληνας καὶ ξέρω πὼς, ὅταν λέμε Εὐρώπη, ἐννοοῦμε πρὸ παντὸς ἕνα σύνολο ἀξιών, ποῦ δημιουργήθηκαν μὲ πηγὴ τους τὴν Ἑλλάδα. Ὁ οὐμανισμὸς, ποῦ εἶναι

ἡ ἀνώτερη ἐκδήλωση τῆς εὐρωπαϊκῆς ψυχῆς καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, πηγάζει μέσα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Σὰν Ἕλληνας εἶμαι λοιπὸν Εὐρωπαῖος, καὶ γιατί εἶμαι Ἕλληνας καὶ σὰν Ἕλληνας ἐνωσα τὶς ὁμοφιῆς τῆς Γαλλίας, τὴ συμβολὴ τῆς στὴν οἰκοδόμησι τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ ὑπολοιποῦ κόσμου, τὸ μεγαλεῖο τῆς, τὴ ψυχὴ τοῦ λαοῦ τῆς. Σὲ μιὰ στιγμή πού ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐνότης εἶναι ἀνάγκη τῆς Ἀνθρωπότητος εἶναι φυσικὸ, καὶ ἴσως ἐπιβεβλημένο, νὰ παρατρέξω τὶς ἀσχήμιες τῆς εἰκόνας. Σὲ τί θὰ ὠφελοῦσε τὸ ἀντίθετο;

Ὁ ἀρχαῖος Κάτων, Κυρίες καὶ Κύριοι, συνήθιζε νὰ τελειώνη κάθε ὁμιλία του μὲ τὸ *delenda Carthago*: Πρέπει νὰ καταστραφῇ ἡ Καρχηδόνα. Ἔτσι κι ἐγὼ συνηθίζω ἀπὸ τὸ 1944 νὰ λέω σ' ὄσους μοῦ κάνουν τὴν τιμὴ νὰ μὲ ἀκοῦνε: Ὑπάρχει μιὰ Ἀνθρωπότητα καὶ χρέος μας εἶναι νὰ τὴν ἀγαπᾶμε. Ὑπάρχει καὶ μιὰ Εὐρώπη καὶ χρέος μας εἶναι νὰ ἐργασθοῦμε γιὰ τὴν ἐνότητά τῆς. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι λαοὶ καὶ πρέπει μὲ ἀγάπη καὶ κατανόηση νὰ στρέψουμε τὸ βλέμμα σ' αὐτούς. Ὑπέφεραν κι αὐτοί, ὅπως κι ἐμεῖς στὴ διαδρομὴ τῶν αἰώνων. Μὰ πέρα ἀπ' τὴν Ἀνθρωπότητα καὶ τὴν Εὐρώπη, ὑπάρχει μιὰ μόνο Πατρίδα, ἡ Ἑλλάδα, πολυβασανισμένη καὶ μαρτυρικὴ, δοξασμένη καὶ χιλιοματωμένη καὶ ἔξω ἀπ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἄλλη πατρίδα, οὔτε ἐντεῦθεν οὔτε ἐκεῖθεν τοῦ παραπετάσματος.

Καὶ ἀκόμα συνηθίζω τόσα χρόνια νὰ λέω στοὺς ἀκροατές μου πῶς πρέπει νὰ μὴ λησμονοῦμε ποτὲ ὅτι πρωτεύουσα αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδας εἶναι μόνον ἡ Ἀθήνα:

ἡ ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι

Ὅπως λέει σωστὰ ὁ Μεγάλος μας Ποιητής, καὶ δὲν εἶναι — καὶ δὲν μπορεῖ καὶ δὲν πρέπει νὰ εἶναι — καμιὰ ἄλλη πρωτεύουσα, οὔτε ἐντεῦθεν οὔτε ἐκεῖθεν τοῦ παραπετάσματος.

«Ὀλίγος πατριωτισμὸς μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν Ἀνθρωπότητα — ἔλεγε ὁ Jean Jaurès —, ἐνῶ πολὺς πατριωτισμὸς μᾶς συνδέει περισσότερο μὲ τὴν Ἀνθρωπότητα». Αὐτὰ τὰ λόγια ἐνὸς ἀληθινοῦ πατριώτη καὶ συγχρόνως ἐνὸς πραγματικοῦ Εὐρωπαίου καὶ διεθνιστῆ — καὶ γι' αὐτὸ ἐνὸς μεγάλου ἀνθρωπιστῆ — ἄς γίνουν χρυσὴ ὑπόθεσις γιὰ ὅλους, προπαντὸς γιὰ τοὺς Νέους, γιατί μόνον μέσα σ' αὐτὸ τὸ συνδυασμὸ ἐνὸς δημιουργικοῦ πατριωτισμοῦ, ἐνὸς πλατιοῦ εὐρωπαϊσμοῦ καὶ ἐνὸς ἀνώτερου ἀνθρωπισμοῦ μπορεῖς καλύτερα νὰ κλείσης μέσα στὴ ψυχὴ σου καὶ στὸ πνεῦμα σου, μέσα σ' ὅλο σου τὸ εἶναι, τὴν Ἑλλάδα...